

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ELFELEDETT ÍRÁSA A NYELVMŰVELÉSRŐL

Kosztolányi Dezső nem gyűjtötte kötetbe nyelvészeti írásait, és ha tervezett is volna hasonlót, talán az alább közölt – a kutatók figyelmét eddig elkerülő – kis írását nem veszi föl annak anyagába. Ezt két ok magyarázza: egyrészt mert alkalmi írásról van szó, másrészt mert témáját másutt részletesebben is kifejtette. Viszont éppen ugyan-ezen okok miatt nem éreketlen szöveg: Kosztolányi életrajzának – és egyben a magyar művelődéstörténetnek – egy adott pillanata fogalmazódik meg benne, ráadásul Kosztolányi itt könnyedebben, az olvasókat megszólítva cseveg egy nagyon komoly témáról: a nyelvművelésről.

Ismert tény, hogy Kosztolányi szerkesztésében 1933 elején megjelent *A Pesti Hírlap Nyelvőre* című, kis alakú „nyelvvédő könyv”, céljához mérten nagy példányszámban, a *Pesti Hírlap* ún. „illetményköteteként”. (A nagy példányszám miatt ma is könnyen hozzá lehet jutni antikváriumokban, kisebb árveréseken.) Ennek munkálatai egy évvel korábban kezdődtek – ez a folyamat jól rekonstruálható Kosztolányi levelezéséből, és ismert a nyelvművelő cikkeiből.

Ez utóbbiak közül kiemelkedik a *Pesti Hírlap*ban a munkálatok elején több részletben közölt *Túlvilági séták*. Négyesy László (1861–1933), Kosztolányi egyik egyetemi tanára, a híres Négyesy-szemináriumok vezetője, ekkor azonban már volt tanítványának munkatársa a tervezett nyelvművelő munka akadémiai előterjesztésében fel is hívta erre a figyelmet: „A legszellemesebb és legmélyebben járó hozzászólások egyike e tárgyban Kosztolányi Dezső *Túlvilági séták* című cikksorozata a *Pesti Hírlap* februáriusi és márciusi számaiban. Örvendetes, hogy az újabb írói nemzedék egy kiváló tagja egy nagy elterjedtségnek örvendő lapban a magyar beszéd eredetiségét oly hathatósan védelmezi. Ez annak is jele, hogy a nagy közönség is érdeklődik az ügy iránt. A cikksorozatot pedig ki kellene menteni a feledésből és folyóiratban vagy könyvben tenni állandó olvasmányá” (Négyesy 1932). Ez akár meg is valósulhatott volna, mert az *Édes anyanyelvünk* címmel tervezett *Nyelvőr* – a Kosztolányi-hagyatékban fennmaradt „részletes tervezetének” gépirata szerint – eredetileg tartalmazta volna a nyelvművelő írást: „Kosztolányi Dezső cikke, *Túlvilági séták*, melyben az idegen szók hóbortos és fölösleges használatának izen hatat. A cikk fölött Szarvas Gábor arcképe” (Kosztolányi 1999: 587–9). De másképp alakult, és a *Túlvilági séták* (is) csak Kosztolányi halála után a hátrahagyott műveinek vonatkozó kötetében jelent meg.

Mindez adja az alább közölt cikk életrajzi és életművön belüli kontextusát. A rövid írás a *Magyar Hírlap* 1932. február 28-i számának 19. oldalán jelent meg, a ...mondja sorozaton belül. Önálló – saját – címe nincs, igazodik a sorozat tipográfiai egységéhez: Kosztolányi neve saját kezű aláírásával szerepel a cikk fölött, alatta pedig csak annyi: „mondja:”. Címét tehát így adhatjuk meg:

[Kosztolányi Dezső mondja]

Tudjátok, honnan jövök, barátaim? Széchenyi István palotájából, a Magyar Tudományos Akadémiából. Értekezletet tartottunk ott. Hajdan, írósihederkorunkban az akadémikusokat úgy képzeltük el, hogy övig ér szakálluk és állig vannak begombolkozva. Hát nincs így.

Én az elnöki szobában lelkes társaságot találtam együtt, művészeket, írókat, élükön volt kedves tanárommal, Négyesy Lászlóval, a kitűnő tudóssal. Itt Budapesten, 1932 februárjában új nyelvújítás zászlóját bontották ki. Dacolva az avult hagyományokkal, valamennyien fiatalosan indultak harcba nyelvünk épségéért és szépségéért. Akadémiánk megalakította nyelvészépítő bizottságát. Ennek az a célja, hogy küzdjön minden nyelvi ferdeség és nyegleség ellen s az elburjázott idegen szókat talpraesett magyar szókkal helyettesítse.

Azt kérdezték, szükség van-e erre? Ha Kazinczy a tizenharmadik században ezt kérdezte volna, akkor ma nyilván egyikőtök sem írhatna magyarul. Olvassátok csak el Mikes Kelemen egy levelét és Pázmány egy beszédét. Milyen üde, liktető, velős még akkor prózánk. Ma pedig többnyire milyen halvány, senyveteg, idegennel tarkázott. Múltkor az utcán megpillantottam egy címet. „Incidens az elektrotechnikusok internacionális konferenciáján.” Ne higgyétek, hogy ez gazdagítja szókincsünket. Minden idegen szó három-négy magyar elől eszi el a kenyeret. Hiszen ma már csak „rúzs” van és nem pirostitó, csak „weekendező” és nem kiránduló, csak „ankét” és nem körkérdés, csak „avantgardista” és nem úttörő, csak „sex appeal” és nem szerelem.

A nyelv eleven szerkezet. Önmagának szabja meg törvényeit. Szívműködését megváltoztatni nem lehet. De okkal-móddal igenis bele lehet avatkozni. A franciák, akiket bajos kicsinyességgel vádolni, maguk is ezt művelik. Párizs lángban ég azon a napon, mikor az Akadémia eldönti, hogy az „autó” nem himnemű, hanem nőnemű. Az írók szavakkal dolgoznak, de főcéljuk gondolatuk és érzésük kifejezése. Írás közben nem érnek rá nyelvészkedni. Szükségük van irányításra, segítségre.

Erre a föladataira vállalkozik Akadémiánk. Nem szabad azt hinni, hogy afféle szógyárat teremt, vagy szó-kórházat, ahol minden nyavalyás kifejezést meggyógyít. Egyszerűen szépségápoló intézet ez, mely azon igyekszik, hogy eltüntesse a nyelv szeplőit. Ha új fogalom vonul be nyelvünkbe, magyarul próbáljuk majd elnevezni, úgy, ahogy annak idején Heltai Jenő a Kino-t „mozi”-nak keresztelte el és Kozma Andor az utcai újság-elárusítókat „rikancs”-nak.

Egyelőre természetesen a kezdet legkezdetén vagyunk. Tervünk az, hogy összeköttetésbe lépünk az országgyűléssel, a tudomány, kereskedelem, ipar minden ágával, s a szaknyelveket gyökeresen magyarrá tesszük. Két hatalmas fegyvertársra számítunk: az iskolára és a sajtóra, tirátók, barátaim.

A forma ne tévesszen meg senkit: a „... mondja” cím és az élőbeszédet imitáló nyelv ellenére Kosztolányi írásban adta le „mondandóját”; másképp nehezen is lehetett volna lejegyezni egy ilyen típusú, megformált szöveget.

A *Magyar Hírlap*ban hasonló jellegű, informatív sorozat volt a korábban futó *Mi készül?* rovat, ahol ismert magyar alkotók nyilatkoztak, nomen est omen, éppen készülő munkáikról, s így kiváló forrás a megvalósult vagy soha el nem készült művek keletkezéstörténetéhez (ld. pl. [Bíró-]Balogh 2006: 73–98).

Ezekben a tényleg rövid megszólásokban vélhetőleg valóban a kérdezett szerzők szóbeli közlései alapján formázta meg az újságíró a párbeszéd formájában közölt nyilatkozatot, azonban kétségtelen, hogy az információk csakis maguktól a szerzőkről származhattak. Ez a sorozat 1931 végén szűnt meg.

A szerkesztőség azonban gyakorlatilag közvetlenül ezután indította meg a ... *mondja* rovatot, nyilvánvalóan azt az olvasói érdeklődést kielégítendő, hogy az olvasó szeret könnyedebb hangvételű és gondolatmenetű, személyesebb „megszólalásokat” is olvasni kedvelt szerzőitől. A sorozat 1931. december 13-án indult (Herczeg Ferenc nyilatkozatával), és 1932. június 26-án ért véget (Földes Imre szavaival). Kosztolányi a tizenegyedik volt a sorban.

Sorai a modern kori nyelvápoló mozgalom első, „a kezdet legkezdetén” tett lépéseiről számolnak be, nem egy zárt körben olvasott akadémiai értesítőben, hanem a széles olvasóközönségnek, egy nagy példányszámban megjelent napilap hétfői számában. Cikke végén az iskolákat és a sajtót szólítja meg, közvetve azonban az összes magyar nyelvhasználót. Csevegése így jóval túlmutat önmagán.

Szakirodalom

- [Bíró-]Balogh Tamás 2006. „Új regényen dolgozik Kosztolányi Dezső.” Az el nem készült Mostoha keletkezéstörténete. In: [Bíró-]Balogh Tamás: *Álmodozók irkafirkája. Irodalomtörténeti tanulmányok*. Pont Kiadó. Budapest. 73–98.
- Kosztolányi Dezső 1999. Édes anyanyelvünk. (A kiadandó könyv részletes tervezete). In: Réz Pál (szerk.): Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*. Osiris Kiadó. Budapest. 587–9.
- Négyesy László 1932. Új nyelvművelő munka. Előterjesztés a M. Tudományos Akadémiában. *Magyarosan* 1932. jan.–febr. 3–22.

Bíró-Balogh Tamás

irodalomtörténész

Szegedi Tudományegyetem

Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

E-mail: birobalogh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5808-2780>